

בנפילתו], והרי בדין 'השבת אבדה' אין צורך בעדים גמורים [וכמו שכתב הר"ן (בחולין צו) שעד אחד נאמן בהשבת אבדה], לפי שהמוצא אינו בעל-דבר על המציאה. ולכן רק כאן, לולא חשש קנוניא, די במידה המסויימת של בירור הנוצר על ידי הודאתו לחובתו, בכדי להחזיר השטר לבעליו. (וע"ע דברי מרדכי — כח).

'אומר היה רבי מאיר, שטר חוב שאין בו אחריות נכסים, אין גובה לא ממשעבדי ולא מבני חרי' — טעם הדבר כתבו בתוספות, כיון שמחל השעבוד מחל גם הקרן.

ואין הכוונה שמחל על החוב מכל וכל, שאין שום טעם לומר כן, אלא מחל על כחו של השטר, שהואיל ונכתב שלא כהלכתו, אין לו כלל כח של שטר, וכחספא בעלמא הוא, ונשאר החוב כמלוה על-פה. ועל כן אם החייב מודה — חייב לשלם ואין אומרים שמחל על החוב. (פרי יצחק ח"ב נג. והביא מהפני-יהושע שהבין דבריהם שמחל לגמרי, ועמד על טעמו של דבר. ועוד דנו האחרונים ז"ל [עש"ך סט; פנ"י; שו"ת רעק"א קעה] אם יכול לטעון טענת פרוע בשטר כזה).

וטעם אחר יש (וערמב"ן ושא"ר), שכשיש בו אחריות נכסים, דינו כשטר, ואע"פ שאין העדים מעידים בפיהם אלא מתוך הכתב, התורה הכשירה עדותן זו, דכתיב וכתוב בספר וחתום והעד עדים, אבל כל שאין בו אחריות, אינו עושה מעשה שטר, והרי זה כעדים שכתבו עדותם, והרי כתיב 'מפיהם' — ולא מפי כתבם.

ובאר בספר בית ישי (צא, הערה ו) על פי דברי האחרונים (נתיבות המשפט כח סק"ז; הגר"ח הלוי — עדות ג,ד) בדעת הרמב"ם, שכל מהותו של שטר ראייה אינו אלא מדרבנן, שלא כשטר קנין. וכשתקנו חכמים 'שטר ראייה' לא תקנו אלא כזה שיש בו כח גביה ממשועבדים, שאז הוא נידון כבחינת שטר-קנין, שהוא כ'אפסרא דארעא' של הקרקע המשועבדת הכתובה בו. ע"ש. (וכיו"ב בספר דברי מרדכי — לב, וע"ש עוד).

טעם נוסף: סובר רבי מאיר ששטר זה ודאי שקרי הוא, שאין אדם מאבד מעותיו בכדי (תור"פ. וע"ע בראשונים בשם הראב"ד).

*

'כיון דנפל — אתרע ליה וחיישינן דלמא אקרי וכתוב'

— 'בענין סברת' כיון דנפל אתרע' — וכי במה יתרע חזקתו, והלא כל דבר שאדם אובד אם יש בו סימן הרי הוא בחזקתו הראשונה?

אך כיון שהשטר אין גופו נצרך לאדם, כי בשאר חפצים שאדם אובד יש לומר שהיא בהשגחה מהשי"ת שיאבד החפץ ממנו לזמן מה, אבל השטר אינו נצרך לו, ולמה אבד אותו? אכן בזה הראה השי"ת השגחתו הפרטית, שאין השטר הזה ברור. ולכן אתרע בנפל'. (מי השילוח מהרה"ק מאזביצא זצ"ל — ליקוטי הש"ס).

דף יד

'דינא הוא דאזיל ראובן ומשתעי דינא בהדיה ולא מצי א"ל לאו בעל דברים דידי את...'. — הראשונים ז"ל פרשו בכמה אופנים מה חילוק יש מי ידון עמו, הלא כל מה שיוכל זה לטעון, אנו נטען בשביל הלוקח? וכתבו בפנים שונות; אם מפני שראובן פקח משמעון ובעל דברים, או שאמר

אחד מהם שאין לו עוד ראיות, או מחל על תביעת שבועה וכדומה. וכן נפקא מינה לענין האפשרות להיפרע לו במעות או לענין גלגול שבועה (ערמב"ן ור"ן ועוד. וע"ע בתורי"ד).

[כתב הנצי"ב (מרומי שדה — ב"ק ח): דיון הראשונים מתייחס רק כלפי מה שאמרו 'ולא מצי אמר ליה לאו בעל דברים דידי את', אבל גם לולא כל אותן נפקותות, כלול כאן חיוב המוטל על ראובן, מכח אחריותו שקיבל על עצמו, לעמוד בדין עם בעל חובו, כדי להעמיד את המקח ביד שמעון. יש לבאר טיבו של חיוב זה, הלא יכול 'להודות' ולומר שהדין עם בעל חובו. ונראה שאעפ"י שאין לו טענות כנגד הבע"ח, הוא זה העומד מולו בדין. ונפק"מ שאם יש לו מעות מסלקו במעות אפילו בעשאו אפותיקי מפורש (כמו שכתבו הראשונים). ויכול שמעון לחייבו לעשות כן, שהרי אין נפרעים ממשועבדים במקום שיש בני חורין. ואילו שמעון היה דן ולא ראובן, לא היה יכול לסלק הבע"ח במעות.

ותימה שכתב כן כדבר פשוט וודאי, ולא זכר שר מדברי הר"ן והריטב"א והנמוקי-יוסף שכתבו להדיא שאינו חייב לבוא לדון. ומשמע מדבריהם אף בשקיבל אחריות (והלשון שכתב לו 'אנא איקום ואשפי ואדכי ואמריק זביגי אילין...') צריך לומר שאינו כולל חיוב לטרוח ולסלק מעיקרא כל מערער אלא רק לפצות בתשלום לכשטרפו].

— יש להוכיח מדברי התוספות והראשונים, בדיונם על הנפקותא מי הוא העומד בדין, שהנתבע אינו רשאי להעמיד אדם אחר שיטעון את טענותיו במקומו, ללא הסכמת הבעל-דין שכנגדו. כי אם רשאי לעשות כן, עדיין אין נפקותא מי הוא הבע"ד, שהרי מכל מקום יכול ראובן לבוא ולטעון כבא-כחו של שמעון.

והסמ"ע (הו"מ יז סק"ד) כתב שמותר להביא עמו אדם שיסייע לו בטענותיו, וכמדומה שכן המנהג. אך מדברי התוס' יש לסתור דבריו, ואין למנהג זה קיום, אם לא שמתרצים בעלי הדין כאמור (עפ"י חזון איש הו"מ ד, ז). ואין לפרש כוונת הסמ"ע להסתייע באדם אחר, אך הוא לבדו ישאר בגדר 'בעל-דין' — כי אם אין לו כח וזכות להעביר את זכותו לדין לאדם אחר, ודאי יוכל שכנגדו לטעון 'לאו בע"ד דידי את ואיני חפץ לטעון אלא עם מי שאני תובעו'. וע"כ כוונת הסמ"ע שיש לו זכות להעביר לאחר את סמכותו כבע"ד, וזה מוכח מכאן שאי אפשר. ואולם בחדושי הריטב"א ['החדשים'] פירש שמדובר כאן שלא מינהו הלוקח 'אנטלר' (= מורשה לטעון טענותיו), שאם כן הלא יכול למנות אפילו אדם דעלמא. (ולכאורה כוונתו שאם מינהו אף ללא הסכמת הצד שכנגד, שפיר דמי. שהרי אם כוונתו בהסכמת הבע"ח, אין צריך לומר, שאין זה מענין הנידון בסוגיא. וצ"ע).

(ע"ב) 'משחזיק בה אינו יכול לחזור בו... מאימתי היא חזקה — מכי דייש אמצרי' — רש"י פרש ש'חזקה' האמורה כאן, בה נקנית הקרקע. ותמהו בתוספות הרי לא מצאנו 'דייש אמצרי' בשום מקום כבאור לקנין חזקה? ומהו ששאלו כאן 'מאימתי היא חזקה' והלא תנן 'נעל גדר ופרץ' — זוהי חזקת קנין?

ויש לפרש שיטת רש"י, כיון שיצאו עליה עוררין לומר גזולה היא, ולדבריהם הרי אין כאן כלל קנין, אלא שאנו מסופקין שמא הוא לעז בעלמא, הלכך אין הקובע כאן 'קנין חזקה' כבכל מקום, אלא עלינו לדון על 'חזקה' מציאותית המכנסת את הקרקע לרשות בעליה. ולכן, אם כבר שילם מעות — הרי המוכר הוא המוחזק, ועל הלוקח להוכיח שהיא גזולה, וכל עוד אינו מוכיח — אין יכול לחזור בו. אבל אם עדיין לא שילם, אזי אם 'דייש אמצרי' — נעשה מוחזק במציאות, שכבר סיפחה לשאר שדותיו וכדו' — והרי הוא מוחזק מציאותי בקרקע וחייב בתשלומיה כל עוד לא הוכיח שלא היה כאן מכר, כי מספק אינו יכול לחזור בו מן המקח, אך כל עוד אין השדה ברשותו ממש, יש כאן פקפוק בקנין [הגם שעשה מעשה קנין כנעל גדר...] ופטור (אמת ליעקב).

'מאי לאו בלוקח מגזלן — לא, בבעל חוב' — ואם תאמר, אם מדובר בבעל-חוב, מדוע לא יגבה השבח ממשועבדים, מה 'תיקון העולם' יש כאן, הלא הלוקח הראשון שממנו גובה הבע"ח, טוען בצדק ללוקח השני: מה הפסדתיך, הרי אילולא הייתי משביח את הקרקע, היה הבע"ח חוזר אליך וגובה את כל שיעור חובו?

יש מי שכתב שאעפ"כ אומרים לו הלקוחות: עבור שבחך אינך יכול לטרוף, כיון שאינו קצוב וקבוע לא ידענו להזהר, ואם משום שבלעדיך היו הבע"ח גובין מאתנו, הלא אינך אלא כפורע חוב של חבירו, ופטורים אנו מלשלם לך על כך (נחלת דוד).

— אם תאמר, הלא אפשר להעמיד ולפרש בשבח שכנגד היציאה, שבא הלוקח ליטול מהנגזל כשיעור הוצאותיו במה שהשביח? ויש לומר שאם כן אינו גובה ממשועבדים מן הדין ולא מפני תיקון העולם, שהרי השבח שהשביח בקרקע מלווה על פה היא. ועוד יש לומר שאין צורך לשנות זאת כאן, דין שבין הלוקח לנגזל, שהרי אינו נוטל אלא מדין יורד לתוך שדה חברו ונטעה (חדושי הריטב"א 'החדשים').

'לא בבעל חוב' — ואם תאמר, לאביי שאמר בעל חוב למפרע הוא גובה (פסחים ל), הלא כשגבה הבע"ח הובר שהקרקע היתה שלו למפרע [שאל הקדישה או מכרה באותה שעה — מה שעשה עשו] והמכירה לא חלה, ומאי שנא מנגזל? ויש לומר שמכל מקום לא מיחזי כרבית, כי עד שלא טרף היתה זו מכירה, ורק עתה נתחדש דין למפרע. משא"כ בנגזל שמעולם לא היתה זו מכירה, שאין אדם מוכר דבר לא לו. ובתוס' (טו: ד"ה כגון) משמע שעד לשעת הטירפה חלה המכירה. וצ"ע אם דבריהם גם אליבא דמאן דאמר למפרע הוא גובה.

'ואי בבעל חוב, בעל חוב מי אית ליה פירי...' — פרש רש"י [וכן ר"ח, וכ"כ רמב"ן ורשב"א בדעת הר"ף]. וכן דעת רוב הראשונים. ע' מגיד משנה — מלווה ולוה כא, ב; אגרות משה חו"מ ח"א לה, ג]: פירות גמורין שכבר אין צריכים לקרקע. ומשמע שאם צריכים לקרקע — יש לו לבע"ח אותם פירות. ואין להקשות אם כן מאי קושיא, יעמיד בפירות שצריכים לקרקע — כי אז הרי זה בכלל 'שבח קרקעות' (רמב"ן רשב"א ר"ן ותורא"ש).

הרי"ף פירש בפירות תלושים מהקרקע. ויש מפרשים בדעתו שפירות מחוברים, אפילו אינם צריכים לקרקע כלל — בעל חוב גובה אותם. ואעפ"י דקיימא לן כל העומד ליקצר כקצור דמי, היינו לענין שייחשבו מטלטלין, אך מכל מקום הלוקח לא קנאם (עפ"י ריטב"א. ואין כן דעת רמב"ן ורשב"א). ויש חולקים לאידך גיסא וסוברים שאפילו פירות הצריכים לקרקע [ויש אומרים אפילו לא הביאו שלישי] אין בע"ח גובה מהם (עפ"י רב האי גאון ור"ת — מובא בריטב"א; רז"ה. וכן נקט הרשב"א לעיקר). ובאר הש"ך (צה סק"ט) שיטתם, משום שאין בעל חוב סומך דעתו עליהם, מפני שביד הלוקח לתולשם.

דף טו

'כגון שיש לו קרקע' — רש"י כתב שכשמגבהו ללוקח קרקע ולא מעות, אין נראה כרבית. והריטב"א פרש, כיון שיש לו לגזלן קרקע ששעבד לאחריות השבח, הרי זה כאילו מכרו לו באותו שבח משעה ראשונה ושוב אין נראה כרבית [דומיא ד'קנו מידו' שהוא מחויב מיד, כפרש"י. וכדקיימא לן (בחור"מ

ג. כאמור, לרב אסי השעבוד חל משעת ההלואה אלא אם כן כתובה בשטר הקנאת נכסים מהיום. ולאביי, בכל שטר עדין בחתומיו מזכים לו למלוה את השעבוד. ובלבד שלבסוף מסר לו את השטר. אבל אם לא נמסר — לא חל שעבוד לדברי הכל.

א. בשטרי הקנאה, לדברי רש"י (בד"ה הניחא. וכ"כ הרשב"א בדעתו) הרמב"ן הרשב"א הריטב"א הר"ן והרא"ש (בשו"ת סו, ג, פה, י), אין צריך שיגיע השטר לידו כדי לזכות בשעבוד. וכן הביא הרמב"ן ממקצת גאונים ומר"י בן מגאש (ב"ב קלה). וכן הכריע הרשב"ן (מובא בשו"ת רשב"ש בסי' קיד וסו"י תפא. וע' תשב"ץ ח"ג סו"י שא).

ואין כן דעת רבנו חננאל, הרי"ף (בתשובה, מובא ברמב"ן) והרמב"ם (זכיה ומתנה ט, כד. ער"ן ורשב"ש שם), שלא נשתעבד עד שיגיע שטר לידו.

ב. אם החייב מוסר את השטר ל'מלוה' אבל אינו מודה שהיתה הלואה — מדברי הרמב"ן והר"ן מבואר שגם בזה קנה ה'מלוה' שעבוד מזמן השטר לאביי, ויכול לגבות מן הלקוחות. ולדברי רב אסי קונה משעת מסירת השטר, אפילו ללא הלואה. כן כתב הר"ן — דלא כלשון רש"י.

ג. יש אומרים שבדבר שנמצא ביד הזוכה בשעת החתימה, זכה באותה שעה לאביי אפילו לא בא השטר לידו לעולם (ערא"ש סי' מט).

ד. דין 'עדין בחתומיו זכין לו' בשטרי מכר ומתנה — ע' להלן יט.

בשובר — לאביי, מזמן החתימות חל תוקפו. ורבא חולק (עפ"י גמרא להלן כ.). ודוקא כשהוא כעין שטר מקנה, שכתוב בו 'כל חוב פלוני מחול לך בשטר זה' אבל בשוברים שלנו שהוא מוחל או מודה לו, ואין השטר אלא לראיה בעלמא — לדברי הכל משעה שמחל והודה נפטר הלה, ולא ממסירת השובר (ריטב"א שם).

דפים יג — יד

לד. א. שטר חוב שאין כתוב בו אחריות נכסים — מה דינו?

ב. שטר מכר ללא אחריות — מה דינו?

ג. סופר הכותב שטר מכר, האם יכול לכתוב מדעת עצמו שעבוד נכסים של המוכר למכירה זו, וכן מתן זכות גביה ללוקח מעידית אם יטרפה ממנו, או שמא צריך להימלך תחילה במתחייב?

א. אמר שמואל: אומר היה רבי מאיר, שטר חוב שאין בו אחריות נכסים — אין גובה בו לא ממשועבדים ולא מבני חורין. ולחכמים גובה. וכן אמר רבי אלעזר.

רש"י כתב שלדברי רבי אלעזר לפי חכמים גובה בו מבני חורין. וכן הסכים הר"ן. וכן כתב הרא"ש (בתשובה סח, כג). ואילו התוס' כתבו להוכיח שאפילו ממשועבדים גובה. וכן דעת רמב"ן רשב"א וריטב"א.

רבי יוחנן אמר, וכן שנו בברייתא (וכן מפרשים רב אסי ואביי): לרבי מאיר גובה בו מבני חורין ולא ממשועבדים, ולחכמים — גובה אף ממשועבדים, שסוברים 'אחריות' — טעות סופר, וכאילו היתה כתובה בו.

אף על פי שהמלוה והלוה לא הזכירו קבלת אחריות כלל, אף לא בעל-פה — הרי אנו דנים כאילו אמרו כן בפירוש והיה צריך להיכתב בשטר והסופר השמיטו. (רשב"א ר"ן ועוד).

גם למאן דאמר 'שעבודא דאורייתא', משמע שהשעבוד חל רק משום שהלווה שיעבד נכסיו, אבל לא שהתורה שיעבדה ממילא [מלבד במלוה הכתובה בתורה]. ומשום שאין אדם משליך מעותיו בחנם, ודאי דעתו לשעבד אף אם לא אמר זאת בפירוש (עפ"י חו"א ב"ק טו, ג).

ב. שטר מכר שאין בו קבלת אחריות של המוכר, אם באו בעלי חובות וטרפו הנכס מן הלוקח — אין לו על המוכר אלא תרעומת בלבד, אבל אין המוכר חייב לפצותו כלום. כן הורה שמואל — שאין אומרים 'אחריות טעות סופר' אלא בשטר חוב, שאין אדם משליך מעותיו בכדי, משא"כ במכר, עשוי אדם לקנות קרקע על הספק שמא לא יטרפו ממנו או יטרפוה לאחר זמן רב ובינתים הוא אוכל פירות. וכיון שלא פירש הדבר בשטר, אין לו תביעה.

דוקא בטריפת בעלי חובות, אבל אם הוברר שהיתה הקרקע גזולה — חוזר הקונה על המוכר וגובה דמיה, ואפילו מנכסים משועבדים, כי כיון שמקחו מקח טעות, הרי נעשה כשטר הלואה שאחריות — טעות סופר. אלא אם כן פירש לא שמוכר שלא באחריות (תוס', ולזה הסכימו הרמב"ן והרשב"א והריטב"א).

ויש חולקים וסוברים ששטר ללא אחריות דינו כאילו פירש שאינו מקבל אחריות, ואפילו נמצאת שאינה שלו אינו חוזר על המוכר (כן מובא ברמב"ן ורשב"א מ"ש מפרשים). וכן הביא הריטב"א מהראב"ד ועוד. ובספר גידולי שמואל דייק מרש"י (בע"ב ד"ה מאי לאו) שחולק. [בזה מדויקת לשון רש"י להלן עב סע"א]. ונראה מצד הסברא שאם הוברר שהמוכר ידע ושתק וכל שכן כשבעצמו גזלה — ודאי חייב. לא נחלקו אלא כשלא ידע.

ואולם הסיק רבא להלכה (טו): שאף בשטר מכר אחריות טעות סופר, כבשטר חוב. (וכן דעת רב. רשב"א).

ג. אמר שמואל: שבח (= זכות גביה ללוקח מהמוכר את השבח שהשביחה השדה שנטרפה ממנו), שפר (= גביה ממיטב נכסי המוכר) ושעבוד (= שמשעבד המוכר את נכסיו למכירה זו, אם יטרפוה) — צריך להימלך. ואם לא נמלך במוכר מתחילה, לא יכתבם. (ואם נמלך בשעבוד ולא נמלך בשבח ובשפר, לא יכתוב שבח ושפר. ואין לו ללוקח אלא זכות גביה מן הבינונית וכסכום הקרן בלבד, לא שבח ולא עידיה. עפ"י רש"י).

אף על פי שאמר לו לסופר או לעדים לכתוב לו שטר בכל זכות ובכל יפויי כח שבועולם, אעפ"כ אין לו לסופר לכתוב דברים אלו ללא שישאל את המוכר בפירוש. ואולם אם המוכר אמר ללוקח בשעת המכר בפני עדים שמקבל עליו אחריות וגביית שבח ומעידית, אין צריך להימלך בשעת כתיבה. (ריטב"א).

להלכה הסיק רבא (טו): שאין צריך להימלך על אחריות ולא על השבח.

וכן כל דבר שהוא מקובל לכתבו ולספחו לאחריות, אין צריך להימלך. ואם אינו נוסח רגיל — אין ראוי לכתוב אלא ברשות (עפ"י בעל העיטור; שו"ת רשב"ש עו).

דפים יד — טו

לה. ראובן שמכר שדה לשמעון — מה הדין במקרים הבאים?

א. בא בעל חוב של המוכר לטרוף השדה — האם יכול ראובן לדון עם בעל החוב, או שמא יכול הלה לומר לו לאו בעל דברים ידידי את?

ב. יצאו עוררים על הקרקע מתחילה — האם יכול לחזור בו מהמכירה?